

Zoran Konstantinović:

Uvod u uporedno proučavanje književnosti

Srpska književna zadruga, Beograd 1984 (Književna misao, 14)

Raznim uvodom v primerjalno književnost, ki danes obstajajo po svetu, se s to knjigo pridružuje že tretje delo, ki ga je o tej vedi napisal kak jugoslovanski komparativist. Poleg obeh predvojnih monografij – drobne Hergešičeve iz leta 1932 in nato obsežnejše Ocvirkove iz leta 1936 – imamo torej pred seboj knjigo, ki jo je tokrat napisal srbski literarni znanstvenik, profesor primerjalne književnosti v Innsbrucku, kamor je leta 1970 prešel z beograjske univerze. Glede na evropski položaj primerjalne literarne vede v tridesetih letih je jugoslovanska komparativistična dejavnost na področju teoretičnometodoloških del naravnost edinstveno bogata, zato seveda nemalo preseneča dejstvo, da Konstantinović svojo knjigo, ki jo je po lastnih besedah sestavil tako, da je vrsto svojih spisov povezal v celoto, razglašala za prvi celovit uvod v primerjalno književnost »na našem jeziku« (str. 6). Ne sme nas begati spoznanje, da avtor v tej zvezi ni upošteval Ocvirkove knjige, ki je pisana v slovenščini, pač pa ugotovitev, da je prezrl Hergešičevo knjižico, kajti njegova *Poredbena ili komparativna književnost*, ki je izšla samo leto dni po znameniti francoski monografiji Paula Van Tieghema,¹ je bila

---

Prvič obj.: *Primerjalna književnost*, 1985, letn. 8, št. 1, str. 76–81.

- 1 V knjigi je sicer omenjeno, da je bila Van Tieghemova *La Littérature comparée* prevedena v več jezikov (str. 13), ni pa zabeležen obstoj srbskohrvaškega prevoda, ki je izšel l. 1955 v posebni zbirki beograjske (!) založbe Naučna knjiga. Sicer pa kaže opozoriti še na zmedo v bibliografski enoti Van Tieghem na str. 205: (1) ni razloga, da je četrta izdaja njegove knjige uvrščena v posebno geslo, če takšno geslo zavoljo prejšnjih izdaj že obstoji; (2) Paul Van Tieghem je zapisan kot avtor knjige o tujih vplivih na francosko književnost, ki pa je bila prvič objavljena že l. 1961, in ne šele 1967. leta, kajti takrat je izšla že drugič. Sicer pa te študije ni napisal Paul Van Tieghem (+1948), pač pa jo je dolgo po očetovi smrti objavil njegov sin Philippe. Seveda smo presenečeni spričo ugotovitve, da Konstantinović nikakor ne loči med obema Van Tieghemoma, v imenskem kazalu pa se oba pojavita celo izrečno kot ena sama oseba, ki je poenoteno imenovana kar Philippe Paul Van Tieghem (str. 229).

sicer objavljena v Zagrebu, pisana pa je konec koncev vendarle v srbskohrvatskem jeziku. Vse tako kaže, da za Konstantinovića obe predhodnici njegovega celovitega uvoda v primerjalno raziskovanje književnosti sploh ne obstajata, saj priča o tem okolnost, da tudi njunih avtorjev nikoli ne omeni – niti imensko niti bibliografsko – celó ne tedaj, ko v zadnjih dvanajstih vrsticah drugega poglavja bežno začrtuje, kako se drugi jugoslovanski narodi vključujejo v komparativna raziskovanja. Potemtakem ne gre za to, da bi Konstantinović takrat, ko je svojo knjigo označil kot absolutni novum, imel v mislih le področje srbske literarne vede, marveč se nam njegovo zatrdilo pokaže bržkone kot očitna posledica skoraj neverjetne neinformiranosti, ki povrhu kar krepko premakne akcente v strnjenem izročilu primerjalne književnosti na jugoslovanskih tleh. Bo treba nepoučenega bralca slej ko prej napotiti na druge vire? Za primer vzemimo Ulricha Weissteina, ki je ameriško izdajo svoje teoretične knjige o primerjalni književnosti leta 1973 v predgovoru uvrstil med priročnike, ki so natisnjeni v desetih jezikih sveta, med katerimi sta izrečno imenovana tudi srbskohrvatski in slovenski jezik; še več, Hergešičevo in Ocvirkovo knjigo najdemo tudi v izbirnem seznamu znanstvenih del, kjer sta obe monografiji navedeni v bibliografsko povsem korektni obliki.

Prvo poglavje svoje knjige posveča Konstantinović različnim opredelitvam nalog in delovnih področij primerjalne književnosti. Ko razgrinja poglavitne znanstvene težnje v tej vedi, opozarja kajpada na tri velike raziskovalne sklope: na genetske ali kontaktne zveze, na interdisciplinarne povezave in na tipološke analogije. To so pa seveda hkrati značilnosti raznih smeri primerjalne književnosti, ki jih po ustaljeni navadi označujemo kot posamezne nacionalne šole, čeprav je to poimenovanje spričo notranje neenotnosti upravičeno samo do neke mere. Raziskovanje dejanskih zvez med literarnimi pojavi je potemtakem pomembno za francosko šolo, povezanost literature z drugimi področji, predvsem umetnostmi, je značilnost ameriške, medtem ko so tipološke analogije opazna raziskovalna posebnost sovjetske šole. Konstantinović pa se ne omejuje le na ustaljeno trojico, kajti število šol razširi za še eno – in sicer nemško. Ker pa teoretična misel moderne nemške primerjalne literarne vede ne more postreči s tako izrazitimi novostmi in načeli, kakršna so uveljavili nekateri znanstveniki omenjenih treh narodnosti, se nam avtorjeva odločitev ne zdi prepričljiva. Konec koncev pa nam pisec sam posredno razkrije neprimernost svojega ravnanja: ker nemške primerjalne književnosti ni mogoče povezati s kakim posebnim raziskovalnim sklopom ali tipom, kot to lahko storimo z ustaljenimi tremi smermi, je Konstantinović seveda ne more postaviti enakovredno ob te tri karakteristične šole, marveč jo vloži v sredo med dvema šolama, namreč

francosko in ameriško. Zategadelj se nam ob tem početu rezko oglašja pomislek, ali bo poslej lahko vsakdo, ki deluje na primer na nizozemskem, španskem ali turškem jezikovnem področju, primerjalno književnost tiste dežele razglasil za nizozemsko, špansko ali turško šolo? Ne bodo tako že brez tega precej sporne oznake nacionalnih šol izgubile kratko in malo sleherni smisel?

Po informaciji *O primerjalnem raziskovanju književnosti pri Srbih*, kjer je nanizanih okoli petdeset monografij in obsežnejših študij s polnimi bibliografskimi podatki, avtor v tretjem poglavju ponovno spregovori o značilnostih treh komparativističnih šol, le da sedaj ta tri različna raziskovalna prizadevanja poveže v enoten sistem, ki ga razume kot del večjega sistema – literarne vede. In ravno temu obširnejšemu sistemu je predvsem posvečen ta razdelek knjige, pa čeprav je naslovljen *Komparativistika v sedanjem trenutku literarne vede*. Konstantinović govori o različnih znanstvenih paradigmah, ki jih opredeljuje kot sklope načel, s katerimi se skušamo približati resnici: o pozitivizmu, ki je tako rekoč obšel literarno delo, in o fenomenologiji, ki je literarno delo sicer konstituirala kot estetski predmet, a ga je hkrati izločila iz družbenega in zgodovinskega konteksta. V najnovejšem času pa odkriva Konstantinović novo paradigmo, ki da je nastala iz celega niza pomembnih spodbud s področja fenomenologije, lingvistike, strukturalizma, kibernetike, semiotike, pa moderne hermenevtike in postfreudovske psihoanalize. Ko je potemtakem naslikal panoramo vseh pomembnejših idej, ki so v zadnjih desetletjih vznemirjale in zaznamovale raziskovanje literature, ugotovi, da razume literarna veda svoj predmet kot diahronični in sinhronični proces med avtorjem, tekstom in bralcem. Seveda je v ospredju zanimanja tudi tokrat literarno delo, le da sedaj kot prvina komunikacijskega procesa, kot komunikat. In kakšno vlogo pripisuje Konstantinović primerjalni književnosti, ki je samo poseben sistem v širšem sistemu literarne vede? Komunikacijska teorija določuje seveda tudi primerjalno književnost, le da so njene naloge kar se da specifične, saj se ukvarja (1) z interliterarnimi in (2) interdisciplinarnimi pojavi.

Na dnu te spretno in uporabno Konstantinovićeve opredelitve primerjalne književnosti pa kljub modernejšemu besednjaku z lahkoto prepoznamo obrise znane Remakove dvočlenske definicije, ki govori o raziskovanju (1) literature preko meja ene dežele ter (2) odnosov med literaturo in drugimi področji človekovega delovanja, predvsem različnimi umetnostmi. Čeprav opremi Konstantinović oba dela te opredelitve, pač v skladu z aktualnejšo terminologijo, z novima imenoma, nas zavoljo implicitnih vsebinskih premikov zanima predvsem prvi člen. Avtor ga, kajpada v nasprotju z intraliterarnostjo, ki označuje odnose znotraj samó ene nacionalne literature,

preimenuje v interliterarnost, ki pa je značilna po tem, da zaobjemlje obe temeljni obliki medliterarnih pojavov, se pravi takó *rappports de fait* kot tudi tipološke analogije. S to potezo mu je uspelo združiti v enotno oznako dve neenaki prizadevanji, izmed katerih prvo običajno pripisujemo francoski, drugo pa sovjetski šoli primerjalne književnosti. Konstantinovićevo tolmalčenje je potemtakem toliko novo, ker Remakova, v resnici ožja definicija primerjalne književnosti, ki jo lahko v prvem razdelku te knjige preberemo v angleščini in prevedeno v srbskohrvatski jezik, takšno razlago kvečjemu dopušča, je pa nikakor ne more izreči.

Pričakovali bi, da se bosta naslednja razdelka knjige obširneje ukvarjala prav s sestavinama Konstantinovićeve definicije, ki bi ju lahko še natančneje opredelila. Vendar eksplicira enega izmed obeh segmentov v nadaljevanju le en spis, namreč *Interliterarnost literarnega dela*, kjer obravnava avtor tiste elemente pojmovnega aparata primerjalne književnosti, ki nam omogočajo opisati, kako in v kolikšni meri so v literarnem delu navzoči elementi tujih literatur. Izmed t. i. dejanskih zvez razlaga avtor literarne reminiscence, impulze, kongruence (teh pozna več vrst) in filiacije, s področja tipoloških analogij pa takšne, ki so družbeno pogojene (te so pomembnejše) in poleg njih še tipologije, ki so določene bodisi z literarno zvrstjo oziroma vrsto ali pa so psihološko oziroma klimatsko pogojene.

Spis z naslovom *Interdisciplinarne zveze*, ki bi gotovo sodil v neposredno soseščino tega četrtega razdelka, pa je dislociran, saj je uvrščen v knjigo šele kot deseta enota. Najbrž ni potrebno posebej poudariti, da se Konstantinović v tem spisu, ki je sicer natlačen z bibliografskimi navedki, izrečno navdušuje za Remakovo koncepcijo raziskovanja literature preko njenih lastnih meja. Vendar zapušča avtor trdna tla primerjalne književnosti kot vede, ko se predaja razglabljanju o tem, kako nujno je s pomočjo književnosti in njenih povezav z drugimi področji človekove dejavnosti in manifestacijami človekovega duha bolje osvetliti trenutek, ki ga živimo, ker se bomo tako bolje zavedali samih sebe (str. 155).

Tri razdelke lahko imenujemo srbske, saj nas njihovi podnaslovi poučijo o tem, da gre za prispevke k raziskovanju srbske književnosti, in sicer v sistemih (ne: obdobjih) romantike in avantgarde ter o razvoju estetskih meril srbskega bralnega občinstva. V slednjem preizkuša Konstantinović na številnih primerih iz zgodovine srbske književnosti možnost, kako uporabiti recepcijsko estetiko, zlasti njeno t. i. obzorje pričakovanja (*Erwartungshorizont*, *horizon d'attente*). Avtor razlaga, kako so se v 19. in 20. stoletju spreminjala pričakovanja srbskih bralcev in kaj je vplivalo na vedno nove razširitve tega obzorja. Spis je informativno zanimiv, saj opiše poglobitve postaje srbske literarne preteklosti z uporabo moderne literarnozgodovinske kategorije.

Spričo teoretičnega značaja knjige pa vendarle pogrešamo razjasnitev načelnega vprašanja, namreč natančnejšo razmejitev med mlajšo recepcijsko estetiko in podobnimi prizadevanji primerjalne književnosti. Zakaj ta veda se je z recepcijo, kajpada tuje literature, ukvarjala že sto let, ne da bi dolgo časa sploh uporabljala ta pojem, ki ga ni najti ne pri Van Tieghemu (1931) ne pri Guyardu (1951) ne pri Jeuneu (1968).² Izraz se je v komparativistični vedi, vendar sedaj vsebinsko razširjen, prav zares uveljavil šele na 9. kongresu Mednarodne zveze za primerjalno književnost leta 1979 v Innsbrucku, kjer je Hans Robert Jauss, ki je nekoč žolčno napadel primerjalno literarno vedo, postal ena osrednjih znanstvenih figur. Je mogoče razliko med obema pristopoma vsaj deloma razložiti s sklepno ugotovitvijo iz področnega poročila Yvesa Chevrela na tem kongresu, češ da primerjalna književnost in recepcijska estetika ne merita na popolnoma isto bralčevo dejavnost?

Zanimiv je esej, ki ga je Konstantinović posvetil vprašanju *Komparativistika o prevajanju*. Prepričan je namreč, da komparativista ne zanimajo samo prevedena dela in prevajalci, ampak tudi principi prevajanja. Potem ko nam razgrne široko paleto teh vprašanj, sklene svoje razpravljanje z ugotovitvijo, da odpira raziskovanje prevodov primerjalni književnosti dve veliki področji, kjer gre na eni strani za vlogo prevoda v mednarodni literarni komunikaciji, se pravi za pomen prevoda kot posrednika, in na drugi strani za analizo prevodov, ki bi naj pripeljala do teorije prevajanja.

Naslov devetega spisa *O primerjalni metodologiji* ne označuje metodologije primerjalne književnosti ali metodologije primerjanja, pač pa primerjalno proučevanje različnih metod literarne vede, se pravi to, kar imenujejo v anglosaškem svetu *comparative criticism*. Na šestih straneh so naštetih glavni metodološki pristopi, povezani po sorodnosti v skupine, in niz znanstvenih publikacij, ki se ukvarjajo z metodološkimi vprašanji literarne vede. Ob koncu spisa zopet naletimo na eno izmed avtorjevih izjav o zunajliterarnem in zunajznanstvenem poslanstvu primerjalne književnosti. Govoreč o tem, da razumejo nekateri filozofi in znanstveniki literarno delo kot estetski predmet, ki je strukturiran v naši zavesti, Konstantinović ugotavlja, da se na to »navezuje tudi vprašanje o strukturiranosti naše zavesti v širših strukturah. Ko se dokopljemo do spoznanja o umetniškem delu, spoznavamo čedalje več tudi o sebi. Primerjalna metodologija nam odkriva pota do tega. Če književnost vsebuje vso človeško izkušnjo, je komparativistika obenem tudi možnost, da pridemo do te izkušnje.« (str. 152)

Knjigo skleneta dva krajša sestavka. Medtem ko v predzadnjem Konstantinović razmišlja o možnostih, kako se lotiti svetovne književnosti,

2 Prim. Yves Chevrel: De l'influence à la réception critique (v: *La recherche en littérature générale et comparée*, Paris 1983, str. 89–109).

govori sklepni esej *O neogibnosti komparativističnih raziskovanj*. Ta programatični naslov razkriva avtorjev pogled na primerjalno književnost, ki ni ne veda o primerjanju ne veda o vplivih, ampak disciplina, ki odkriva v vsakem literarnem pojavu štiri elemente. Literarni pojavi so potemtakem (1) kompleksne enote, ki se redkokdaj razvijejo iz ene književnosti; (2) njihova bistvena lastnost je mobilnost, se pravi, da redkokdaj ostanejo znotraj ene književnosti; (3) pri tem gibanju se zavoljo spremenjenega konteksta še sami spreminjajo; (4) v kaki drugi literaturi pa se lahko pojavijo šele tedaj, ko v njej obstajajo za to prikladne razmere: takrat tista literatura pojav sprejme in ga vključi v svoje obzorje.

Primerjalna književnost pa je poslej potrebna tudi nacionalnim literaturam, ker tudi v monoliterarnih sistemih pripada vsak pojav še drugim sistemom, bodisi zvrstnemu oziroma vrstnemu sistemu bodisi sistemu kakega gibanja ali pa kakemu regionalnemu sistemu. Sicer pa se je pokazalo, da je primerjalna književnost tista veda, preko katere peljejo pota tako k literarni teoriji kot tudi k zgodovini svetovne književnosti.

Konstantinoviću je uspelo, in to je bila tudi njegova namera, napisati nekonvencionalno knjigo o primerjalni književnosti, ki se razlikuje od drugih tovrstnih poskusov morda najbolj po tem, da je to znanstveno disciplino tesno povezal z vznemirljivim sočasnim dogajanjem v literarni vedi. Kot živa in žilava stroka, ali prosto po Konstantinoviću, kot manjši sistem v obsežnejšem sistemu, je primerjalna književnost seveda sprejemala vase tiste prvine literarne vede, ki so zanjo primerne, koristne in dragocene.

Pričujoča knjiga je opremljena z ustreznim znanstvenim aparatom: vsebuje izčrpne opombe, ki so včasih že kar monografske miniaturre, bibliografijo knjig, študij, kongresnih zbornikov in revij s področja primerjalne književnosti (kjer sicer pogrešamo našo revijo *Primerjalna književnost*), pa še stvarno kazalo (nekateri pojmi so celo razloženi) in seveda imensko kazalo. Žal pa naletimo v knjigi na (pre)številne napake, nezanesljive podatke in površne navedbe,³ med katerimi so tudi takšne, ki jih je zelo težko

3 (A) Avtor povesti *René* ni Alphonse de Châteaubriant (+1951), pač pa François-René Chateaubriand (+1848) – str. 75 in 230; pravilno Ž. Vajsšerbe (Weisgerber) nam. Z. Vajsšerber (v cirilici) – str. 120, Gunter (nam. Reinhold) Grimm – str. 185 in 223, Viktor (nam. Vladimir) Žirmunski – str. 224.

(B) Pravilni naslov Levinovega članka je *La littérature comparée. Point de vue d'outre-Atlantique* – str. 19; pravilno Alf (nam. Alfa) *laila va laila* (v cir.) – str. 133, *Reallexikon der (nam. zur) deutschen Literaturgeschichte* – str. 6 in 155, *Primerjalna književnost nam. Revija za primerjalno književnost* – str. 41 in 201, *Theorien* (nam. Theorie) und Modelle – str. 185, *Selbstreproduktion* (nam. Selbstproduktion) als Verfahren – str. 191; sestavek v ustreznem leksikonu se glasi *Philosophie und Dichtung*, ne pa *Literatur und Philosophie* – str. 139. Đurišinova študija o aktualnih problemih marksistično-leninistične teorije primerjalne književnosti, ki je navedena v opombah na str. 182, ni objavljena v reviji *Slavistik* 1976,

opravičiti. Sicer pa je pričujoči uvod v primerjalno književnost po svoji zgradbi ohlapen tekst, ki nosi izrazit pečat svojega nastanka, saj daje streho nizu dvanajstih sestavkov, ki so med sabo večkrat šibko povezani, se pravi, da niso zlitih v celoto, ki bi bila nato smiselno členjena na sorazmerna poglavja. Takšnega bralčevega pričakovanja knjiga ne izpolnjuje, pa čeprav imamo konec koncev opraviti z delom, ki ga je o eni temi napisal en sam avtor.

---

str. 469–481, marveč v *Weimarer Beiträge* 1975, 2, str. 5–22, kar je v bibliografiji na str. 198 pravilno zapisano; v nepravilno citirani reviji *Slavistik* (prav. *Zeitschrift für Slavistik*) pa je na istih straneh natisnjena sorodna študija R. Rosenberga *Marxistische Literaturtheorie und Komparatistik*.

(C) Wellekova misel, ki je navedena v op. 11, ni natisnjena v *Proceedings of the Second Congress of the ICLA*, marveč v *Theory of Literature* Welleka in Warrena – str. 176; Remakov sestavek o primerjalni književnosti, ki je v nemškem prevodu ponatisnjen v Rüdigerjevem zborniku *Komparatistik* (1973), ni za to priliko »nekako razširjen« spis iz l. 1961, marveč prevod druge, širše inačice, natisnjene že l. 1971 v popravljeni izdaji ameriškega zbornika *Comparative Literature – Method and Perspective*; zibelka (francoskega) univerzitetnega pouka ni Sorbona, pač pa Lyon (1897) – str. 15; Shakespeara je prevajal tudi Ludwig Tieck, ne samo njegova hčerka Doroteja – str. 134; pravilno tipološke analogije nam. anomalije – str. 209.

(D) V bibliografiji in opombah so uredniki oz. sestavljalci publikacij, v katerih so objavljeni teksti več piscev, predstavljeni pogosto kar kot avtorji, saj ob imenu ni zabeležena njihova uredniška funkcija. Tako npr. Ulrich Weisstein ni naveden samo kot avtor svoje knjige o primerjalni književnosti, marveč tudi kot avtor zbornika o ekspresionizmu kot mednarodnem pojavu, čeprav ob njem sodeluje v knjigi dvajseterica drugih piscev. Informativnost tega gesla bi bila korektna šele takrat, če bi Konstantinović tudi ob Weissteinovo ime v oklepaju pristavil besedo urednik, oziroma ustrezno srbskohrvatsko besedo (izd.), kar je storil v nekaterih drugih bibliografskih geslih.